

Političko komuniciranje u pluralističkom društvu

France Vreg

Fakultet političkih nauka, Ljubljana

Sažetak

Staljinistički sloj državno-stranačke elite oformio je pravu "državno-birokratsku" kastu, a komunikaciju pretvorio u agitropovsku djelatnost. Time društvo gubi samorefleksivnost kao i analitički, kritički i inovativni tok koji potiče morfogenezu sistema. Ispitivanja pokazuju da u uvjetima prihvaćenosti načela pluralizma interesa, kako je to u nas, radni ljudi kritički ocjenjuju komunikacijske kanale na republičkoj, regionalnoj i organizacijskoj razini. Smatraju da oni nedovoljno objektivno prate privredne i političke probleme, da zagovaraju samo stavove republičkih političkih vodstava i da ne navode nosioce odgovornosti za negativne društvene pojave. Informacijsko-komunikacijski sistem se stoga mora razvijati u smjeru otvorenog, demokratskog i kritičkog mehanizma, za koji je neprihvatljivo bilo kakvo prikrivanje informacija, forumsko izvještavanje ili iskrivljavanje činjenica.

Razvijena društva prelaze u novu povijesnu eru koju sve više opredjeljuju suvremeni informacijski procesi, participacijsko komuniciranje, kultura političkog dijaloga, empatičko interakcijsko komuniciranje te nova informacijska tehnologija. Zato spoznaju o nužnosti demokratizacije političkog komuniciranja moramo potražiti u revolucionarnom znanstveno-tehničkom razvoju društva, u sve većoj diverzifikaciji društva i u širenju pluralističke strukture jaynosti.

Silovit razvoj znanosti, obrazovanja, tehnologije, organizacijskih nauka i informacijskih sistema (kompleks ZOTOI) sasvim sigurno će u dolazećim desetljećima snažno utjecati na razvoj čovječanstva: narodne mase se neće samo dignuti na viši stupanj znanstvenih spoznaja o sebi, društvu, prirodi i tehnologiji, nego će opravdano izraziti zahtjev za sudjelovanjem u javnom životu, u procesima političkog i ekonomskog odlučivanja i na svoje pravo na samoupravljanje društvom. Nova informacijska tehnologija neće oblikovati samo novi oblik pismenosti, naime, informacijsku (kompjutorsku) pismenost, nego će pridonijeti i višem stupnju informiranosti o društvu i svijetu, dat će višu razinu znanja o procesima političkog odlučivanja i upravljanja društvom.

Nastajanje pluralističkog modela društva, pojavljivanje novih društvenih grupa, klasa i socijalnih gibanja u areni političkog odlučivanja i viši oblici komunikacijske povezanosti sigurno će imati važne društvene posljedice, odnosno bitne učinke na pojedince i društvene grupe. S pomoću visokorazvijenih informacijskih sistema, koristeći mogućnosti interakcijskog komuniciranja i suočavanja informacija (te provjere točnosti, kompleksnosti i istinosti) suvremena, razvijena društva stupit će u nove oblike međusobnog sporazumijevanja, povezanosti i kooperativnog djelovanja. Nova informacijska tehnologija pojačat će globalnu, univerzalnu povezanost društvenih sistema u svijetu i tako

dotadno utjecati na njihove načine života, na ideologije i političke programe, na međunarodnu razmjenu rada i oblike kooperacije.

Usljed toga se pred komunikološku znanost u izoštrenu obliku postavljaju slijedeća pitanja; da li će viši stupanj demokratizacije ekonomskog i političkog života, veća participacija ljudi u upravljanju, novi oblici komunikacijske povezanosti same po sebi ukinuti tradicionalne oblike autoritarnog komuniciranja, koje danas prevladaju, i da li će uspostaviti neke nove oblike participatornog komuniciranja. Drugim riječima, da li će društvene posljedice znanstveno-tehnološke revolucije, suvremeni trendovi jednakomjernije raspodjele društvene moći i jednakomjerniji oblici artikulacije stavova i interesa voditi k ublažavanju klasnih suprotnosti, ili prema još većoj koncentraciji moći, posebno prema koncentraciji informacijske moći?

Komunikološka znanost bi stoga svoju istraživačku strategiju morala odlučnije usmjeriti na proučavanje društvenih učinaka participatornog komuniciranja i na nove informacijske tehnologije. Demokratično političko komuniciranje je naime smisao, sadržaj i oblik života, "način bivanja" naprednih društvenih snaga, pa stoga može odlučujuće utjecati i na procese demokratizacije odlučivanja u svim sferama društva.

I Pluralističko društvo i distribucija moći

Na području komunikacijske znanosti sve snažniji je konsenzus o tome da demokratizacija nije samo problem društvenog planiranja, nego da je dio širih procesa redistribucije socijalne moći u društvu (Somavia, 1981: 25-28). Kritički komunikolozi su se posve jasno opredijelili za tezu da u svim društvima možemo naći težnju prema koncentraciji društvene moći. White (1984: 6) je mišljenja da u nekim društvima postoji izrazita koncentracija moći i da uske elite kontroliraju sve centralne, političke, ekonomske i društveno-kulturne funkcije. Therborn (1980: 85) dokazuje da su ideološki aparati dio organizacija moći u društvu, a da su silnice moći ukrštene i kristalizirane u državi.

Međutim, u tim istim društvima su neki komunikolozi istovremeno zapazili i reaktivna protugibanja i zahtjeve za redistribucijom društvene moći, odnosno za ozbiljenjem participatornog komuniciranja (Golding i Murdock, 1978: 353). Mišljenja su naime da bi komunikacijske znanosti morale koncentrirati pažnju upravo na procese legitimiranja s pomoću kojih se održavaju strukture društvene nejednakosti. Sudeći po tim interpretacijama, trebalo bi proučavati žarišta društvenog neslaganja i nove društvene izazove, njihovu dijalektičku povezanost u procese inkorporacije (društvenog uključivanja). Kao reakcija na državnu kontrolu i autoritarno komuniciranje, u društvenom-političkim gibanjima otvaraju se putevi nove participatorne komunikacijske strukture i nove komunikacijske politike (White, 1984: 5).

Središnji problem suvremenih pluralističkih društava je sasvim sigurno u tome kako uspostaviti autentične oblike društvene samoregulacije i samoupravljanja u svim sferama društva - od ekonomskog i političkog područja, preko društvenih djelatnosti (obrazovanje, znanost, zdravstvo itd.) do javnih službi. Ipak, razmišljana o budućem razvoju suvremenog društva su različita.

I. Mit o pluralističkom modelu vladanja

S obzirom na to da u većini teorija nailazimo na mit o pluralističkom društvu, moramo ga kritički osvjediliti. Građanski teoretičari tvrde da postoji pluralizam skupina i

društvu nema izrazite socijalne diferencijacije, pa zbog toga slabe klasni sukobi, odnosno razrješavaju se unutar mehanizama društvenog konsenzusa. Pluralisti ističu mogućnost ljudi da participiraju u političkom procesu. Takav pluralistički model dopunjavaju tezom o kompetitivnim interesima i teorijama o "uravnoteženju" interesa.

Očigledno je da pluralistička teorija ne može izdržati ozbiljniju kritičku analizu. Relativno male ali ipak utjecajne oligo-polističke grupe, suvremene informacijske korporacije i transnacionalke danas raspolažu financijskim, materijalnim i duhovnim sredstvima te upravljaju stručnom i kulturnom elitom (Krippendorff, 1985: 23-24). Prema kritičkim političkim sociolozima "menadžerska revolucija" stvorila je samo novi tehnomenadžerski sloj, koji je zamijenio klasični kapitalistički sloj, dok se sami odnosi vlasništva nisu promijenili.

S obzirom na vlasništvo, dohodak i status, socioekonomska elita je sasvim homogena društvena grupa koju tvori samo manji postotak cjelokupnog društva. To su monolitne grupe koje su međusobno povezane poslovno i rodbinski. Deutsch (1968: 102) dolazi do zaključka da upravo to tvori supkulturu građanskog razreda koji ima zajedničko "sjećanje", zajedničke preferencije i načine ponašanja. Njihova međusobna komunikacija je vrlo intenzivna, a interesi su komplementarni. Ta elita ima vlastiti sistem procesa odlučivanja, vlastiti subsistem komuniciranja i odlučivanja. Budući da imaju slične ekonomske i političke interese, visoko razvijenu klasnu svijest i položaj najviše "kaste", te suvremene "feudalne dinastije" zaista same kontroliraju privredni život, a u zajedništvu s političkom elitom upravljaju i političkim životom.

Britanski sociolog Brake (1984: 41) dokazuje da "građanske teorije pluralizma zamjenjuju empirijsku prisutnost većeg broja kultura i supkultura - koje su inače utemeljene na klasnosti i etičnosti - s pluralizmom". Društvena diferenciranost kompleksnih industrijskih društava ne znači da te zajednice mogu bilo kako utjecati na političke i privredne odluke. Brake tvrdi da ni engleska ni američka privreda nisu pluralistički raspodijeljene: u SAD je materijalno bogatstvo skoncentrirano u nekoliko korporacija, dok je u Velikoj Britaniji sažeto u svega nekoliko elita. "Manjinu koju povezuju bogatstvo, kooperacijski interesi, a često i zajednička rodbinska povezanost teško je pojmiti kao jednu od interesnih grupa..." (Brake, 1984: 41).

Pluralisti dokazuju "pluralistički mit" pomoću razvojnog trenda suvremenog društva koji se, tobože, sve više diferencira i u kojem se širi interesni pluralizam koji nije antagonističke prirode. Očigledno je da pluralistička struktura suvremenih društava jača prije svega širenjem broja društvenih grupa i klasa koje zahtjevom za uvažavanjem novih političkih i etničkih manjina, novih kultura i supkultura ujedno zahtijevaju sudjelovanje u političkom procesu i stupaju na pozornicu javnog života.

Britanski kulturolog Habdige (1980: 78) napominje da su u Velikoj Britaniji prije svega konzervativni političari, ali i oni laburistički, dugi niz godina uvjerali javnost da Britanija stupa u epohu obilja i da se klasni odnosi gube. "Ipak klase nisu nestale", ustvrđuje Habdige, "klase su odbacile pomisao da bi mogle nestati." To empirijski potvrđuju nedavni "historijski" štrajkovi britanske radničke klase, napose rudara, te siloviti sukobi poluproleterskih, crnačkih i drugih grupa, a posebno omladine u predgradima britanskih gradova, usmjerene protiv establishmenta.

2. Komunikacijski elitizam i marginalne grupe

Niz političkih sociologa istraživao je povezanosti između društvenih klasa i političke participacije. Došli su do zaključaka da politička aktivnost raste u povezanosti s

društvene grupe s niskim dohotkom, niskim stupnjem obrazovanja, dakle kategorije nekvalificiranih i polukvalificiranih radnika te radnika u poljoprivredi. Najviši društveni status gornjih klasa u korelaciji je s visokim stupnjem sudjelovanja na izborima, visokim stupnjem informiranosti, konzervativizmom i natprosječnom uključenošću u procese odlučivanja. Elitističke gornje klase brane komunikacijski (međusobni i masovni) sistem elite.

Grupe ljudi s visokim statusom locirane su u sredinama koje im omogućavaju kontakte s politički utjecajnim ljudima. Budući da su više izloženi interpersonalnoj i masovoj političkoj komunikaciji, politički su obrazovaniji. Grupe s visokim socijalno-ekonomskim položajem nalaze se u centrima političkog odlučivanja, dok su grupe s niskim socijalno-ekonomskim položajem (donje klase) locirane na periferiji političkog života. Zbog toga nemaju ni društvenih, statusnih, obrazovnih, financijskih, rodbinskih i drugih uvjeta za političku participaciju.

Sličan sloj državno-stranačke elite identificirali smo i u socijalističkim društvima: staljinske državne i partijske elite u određenom historijskom periodu oformile su pravu "državno-birokratsku kastu". Taj oligarhijski sistem ukinuo je mogućnost suodlučivanja radničke klase i radnog naroda. Državno-partijski model diktature proletarijata je tako doveo do diktature vodeće partijske strukture u ime radničke klase. Kao zatvoren sistem bio je prisiljen vršiti koncentraciju i centralizaciju političke moći, a iz podjele vlasti postupno je, isključio i druge političke i društvene snage. Sve to radalo je životni stil te elite: kult ličnosti, politiku sile, politički voluntarizam, ideološku indoktrinaciju; uveden je bio poseban državni stil komuniciranja partijsko-birokratskih simbola vlasti, gojili su se vanjski simboli moći i statusa: državne limuzine, feudalne "daće", rodbinske veze itd.

Staljin je uveo jednopartijski totalitarni sistem s kojim je ukinuo "elemente demokracije u sistemu partijskog demokratskog centralizma; ukinuo je artikulaciju mišljenja i mišljenjski proces u partiji, uspostavio je sistem enkavedeovske kontrole i dogmatsku agitpropovsku metodu ideološkog odgoja" (Vreg 1980: 243-256).

Visoko centralizirani i hijerarhijski strukturirani socijalistički sistemi, u skladu sa željeznom logikom oligarhijskog znanja i moći su producirati političku birokraciju. Vlast više nije proizlazila iz volje i interesa radničke klase i radnih ljudi, nego iz državno-partijskog "reprezentanta" radničke klase. Komunikacijski sistemi se u tim okolnostima podređuju logici informiranja vlasti. Suština krize državno-partijskih sistema je u tome da nisu sposobni artikulirati brojne stavove i interese različitih društvenih grupa, naroda i narodnosti, političkih i etničkih manjina, kultura i supkultura. Horizontalna komunikacija ostaje nerazvijena, nekritička i neinventivna. Informacije ne odražavaju probleme stvarnosti i ne pridonose oslobađanju napetosti i razrješavanju suprotnosti.

II DRUŠTVENE GRUPE, KULTURE I KOMUNIKACIJSKA MOĆ

Neki kritički komunikolozi su u svojim analizama prikazali društva isključivo kao hijerarhijske, monolitno organizirane sisteme u kojima državni, ideološki i represivni aparati suvereno i rigidno izvršavaju totalnu indoktrinaciju. Međutim, spoznaje novijih komunikoloških škola otkrile su kompleksnije strukture društvenih grupa i osvijetlile dinamičke procese konfrontacije klasa, kultura i supkultura. Komunikolozi su otkrili i analizirali različite oblike kompetitivnosti između dominantnog sistema komuniciranja vladajuće klase i alternativnih, protu-ideoloških komunikacijskih sistema antagonističkih

Klasne suprotnosti se ni u jednom društvu ne izražavaju samo na materijalnom području, nego i u sferi produkcije svijesti. Klasa koja raspolaže sredstvima za materijalnu proizvodnju, raspolaže i sredstvima za duhovnu produkciju. Marx (1976: 57) zaključuje da "vladajuće misli nisu ništa drugo do idejni izrazi vladajućih materijalnih prilika", da su "misli vladajuće klase" – "misli njegovog gospodstva". Ideologija koja predstavlja interese vladajuće klase nadvladat će i postati "vladajuća ideologija".

Premda je u pluralističkom društvu raspodjela komunikacijske moći jednakomjernije raspoređena, ipak dostupnost masovnih medija koji šire ideje u društvu nije jednaka za sve klase. Neke grupe imaju veće mogućnosti sudjelovanja prilikom oblikovanja "dominantne ideologije", koja za društvo postaje "dominantna ideologija" (vladajuća klasa je reprezentant općih interesa); druge grupe, međutim, imaju manju moć i manju mogućnost da stvaraju i "naturaju" društvu svoje ideološke diskurze. Životare na rubu političkog života, a njihove "posebne ideologije" ostaju marginalne.

1. Oblici dominacije i suočavanja komunikacijskih sistema

Komunikacijski pluralizam ovisan je o odnosu snaga između klasa i grupa u nekom društvu. U autokratskom ili totalitarnom sistemu (bez obzira na to da li u građanskom ili u socijalističkom) klasa na vlasti vrši totalnu ideološku homogenizaciju. U demokratskim sistemima (bez obzira na to da li u građanskim ili u socijalističkim) u krilu pluralističkog društva istovremeno se razvijaju i manjinski komunikacijski sistemi "nevladajućih" klasa i grupa, političkih opozicija, manjinskih stranaka, etničkih manjina i supkultura.

Prema Therbornu (1980: 86), integralnom ideološkom aparatu vladajuće klase suprotstavlja se ideološki "protu-aparat" podređenih klasa. Svoj model ideološkog konflikta i konfrontacije Therborn gradi na klasnoj suprotnosti između građanske i radničke klase. Uz pomoć svog modela pokušava prikazati djelovanje ideološkog aparata države u procesu političke socijalizacije, odnosno u procesu oformljavanja članova klase u suvremenom razvijenom kapitalističkom društvu. Problem reprodukcije socijalnog rada i dominantne ideologije sadržan je u tome da se ti članovi osposobe za igranje društvenih (radnih i političkih) uloga.

Usljed toga klasna ideologija otvara dva procesa: a) uz pomoć institucija porodice i školskog sistema vladajuće klase mora osigurati reprodukciju vladajuće ideologije, tako da socijalizira kako nove članove klase tako i one koji se nalaze izvan te klase; b) buduće članove vladajuće klase mora učiniti kako se dominira vladajućom ideologijom u odnosu na ideologije podređenih ("vladanih") klasa (pri tome važnu ulogu igra – potpomognuta represijom – zakonodavna i sudska moć države) (Therborn 1980: 86).

Integralni ideološki sistemi su nosioci procesa političke socijalizacije i ideološke homogenizacije. U taj sistem su uključeni: porodica, odgojno-obrazovni sistemi, radno mjesto i norme proizvodne organizacije, radne uloge koje pojedinci igraju u procesu društvene reprodukcije, a prije svega masovni mediji koji u suvremenom društvu igraju sve važniju, a moglo bi se čak reći i odlučujuću ulogu unutar procesa oblikovanja mišljenja i stavova javnosti.

Masovni mediji sve više zauzimaju prvo mjesto u ideološkim sistemima suvremenog društva. Utjecaj suvremenih medija prerasta uticaj političkih stranaka. Masovni mediji "produciraju" sliku stvarnosti: posreduju nam "mas-medijski" lik političara, vlada, političkih stranaka, događanja u parlamentima, političkih i klasnih sukoba. Masovni mediji

Informacijsku, mišljenjsku i orijentacijsku funkciju vrše na taj način da s pomoću strukture vijesti koja uvjerava jačaju procese političke stabilizacije i društvenu integraciju; političkom propagandnom dostižu takva društvena kretanja koja su u skladu s planiranom politikom vladajuće klase.

Informacija i ideologija imaju funkciju stabiliziranja strukture moći. Zato države u masovne medije ugrađuju sisteme selekcije, različite oblike cenzure i samocenzure. Država i političke stranke nadziru sve što se pojavljuje u masovnim medijima. Država osigurava svoj uticaj i na totalitet produkcije političke propagande, na proizvodnju papira, elektronsku industriju, agencije za distribuciju tiska, na mreže informacijskih računskih sistema.

U svakom društvu valja razlikovati barem dva suprotstavljena sistema ideoloških aparata. Ideološki sistem vladajuće klase je dominantna manifestacija organizacije moći i diskurza vladajuće klase; drugi je sastavljen od suprotstavljenih protuaparata koji izražavaju različite stupnjeve rezistentnosti i diskurza "vladanih", tj. podređenih klasa.

Ideološki protuaparat alternativne komunikacije odražava interese drugih klasa (posebno radničke). Alternativna struktura izvještaja različitom oštrinom izražava kritiku vladajuće klase, odaziva se na akcije i mjere vlade, izražava ideološki diskurz nasuprot vladajućoj političkoj misli i ideologiji. U građanskom društvu se ideološki protuaparat sastoji iz lijevih političkih stranaka, sindikata, vlastitog tiska, radio-stanica; radničke stranke nemaju financijskog kapitala koji je neophodan za osnivanje i održavanje televizijskih mreža.

2. Alternativna politička komunikacija

Informacijsko-komunikacijski sistem građanskog društva istovremeno reproducira ideologiju vladajuće klase i alternativnu ideologiju drugih stranaka i gibanja, odnosno ideologiju radničke klase. Protuaparat može biti izgrađen institucionalno, kao što je to, na primjer, u političkom sistemu Italije. Može biti sasvim marginalan, kao što je slučaj s lijevim gibanjima u Velikoj Britaniji, gdje prevladava ideologija konzervativnog javnog mnjenja. Alternativna komunikacija može biti samo fiktivna, latentna ili povremena, kao što je to slučaj u Sjedinjenim Američkim Državama, gdje funkcioniraju podzemni tisak i protestna gibanja.

U socijalističkim državno-partijskim sistemima alternativna politička komunikacija pretežno je latentna; podvrgava je represivnim mjerama. U zemljama narodnih demokracija povremeno se pojavljuje ili u institucionalnim mehanizmima političkog pluralizma "neantagonističkog" karaktera ili prilikom kulminacije populističkih narodnih gibanja. Izvan svake sumnje je da u kanalima latentnog javnog mnjenja postoji.

Istraživanja i empiričko političko iskustvo dokazuju da se alternativna politička komunikacija pojavljuje i u jugoslavenskom socijalizmu. Reproducira se je u periodu nastajanja nove države i to u obliku otpora preživjelih klasa i pobijednih političkih skupina. Očuvala se je u socijalističkoj svijesti kao alternativa državno-partijskog socijalizma u periodu Infombiroa i kasnije. U periodu demokratizacije oblikovala se je kao liberalni Đilasov model diskusijske partije, a isto tako i kao ideologija nacionalizma. Samoupravnoj demokraciji je, prije svega, bila opasna alternativna ideologija unitarističkog i centralističkog državno-partijskog modela Rankovićevog socijalizma.

Protuideologija niče posebno u kriznim situacijama političkog i ekonomskog sistema: održava se u javnosti, "infiltrira se u kanale samoupravnih i delegatskih mehanizama i 'odražava' ce u strukturi vijesti nekih javnih medija" (Vreg, 1984: 31-32).

Međutim, moramo praviti razliku između protuideologije kao klasne pojave, kao rezultata sukoba različitih političkih snaga i alternativne političke komunikacije koja se razvija u okviru mišljenjskog i interesnog pluralizma samoupravne demokracije.

Alternativna komunikacija samoupravne demokracije je kritička inovativna struktura koja nastaje u javnosti kao plod demokratskog dijaloga i borbe mišljenja. Alternativna komunikacija je pozitivna povratna akcija koja vitalizira, društveni sistem, koja samoupravne tokove puni novim spoznajama, iskustvima i inicijativama društvene prakse te na taj način zatvara raskorak između ideološkog projekta i društvene stvarnosti.

Alternativna politička komunikacija je prirodna reakcija na državno–birokratski model informiranja, koja u sebi nosi element otpora protiv birokratizacije i samovlašća.

3. Mehanizmi ideološke dominacije

Vladajući sistemi razvili su oblike ideološke dominacije s različitim mehanizmima subordinacije i ideološkog pritiska. Therborn (1980: 94–98) navodi ove mehanizme: akomodacija na normativni sistem, osjećaj za nužnost, podređivanje zbog toga što nema alternativa ili zato što ljudi nisu osviješteni o tome da alternative postoje. Ti mehanizmi mogu uzrokovati političku marginalizaciju velikih segmenata populacije, posebno u nekim razvijenim industrijskim zemljama. Politička marginalizacija eskomunicira velike segmente populacije iz sistema političkog odlučivanja.

Neki autori navode mehanizam podređivanja koji je utemeljen na osjećaju za reprezentativni sistem demokracije. Osjećaj za reprezentativnu vladu je zaista proizvod ideološke dominacije inženjeringa konsenzusa. U takvim prilikama vladani identificiraju vladajuće kao one koji posjeduju zbiljske kvalitete za shvaćanje interesa i potreba građana. Takve ličnosti se obično prikazuju na televiziji kao karizmatička vlast.

Mehanizme subordinacije i ideološkog pritiska u mnogim slučajevima dopunjavaju još i mehanizmi represije koji produciraju strah. Postoji i strah koji je utemeljen na drugim društvenim sankcijama: gubitak zaposlenja, glad, ekskomunikacija iz partije, pad na statusnoj ljestvici. Poznati su također i mehanizmi koji uzrokuju rezignaciju i apatiju, što posebno vrijedi za one prilike kada vlada uvjerenje da ne postoje mogućnosti za razvojne i društvene promjene.

Ideologije najčešće shvaćamo kao petrificirane sisteme ideja i vrednota, a ne kao nešto što se zbiljski događa u službenom preplitanju političkih ideja i oblikovanju društvene svijesti. Područje političke ideologije trebalo bi poimati kao dinamički, napredujući proces, u kojem ljudi komuniciraju prilikom suočavanja različitih, međusobno kompetitivnih ideja, stavova i interesa. Za sadašnji planetarni sistem međunarodne komunikacije posebno je karakteristično da se različite ideje, stavovi i ideologije suočavaju, sukobljavaju, da pobjeđuju ali i propadaju.

Politička komunikacija koju pokreću stranke, vlade, parlamenti, interesne grupe i javni mediji ovisna je o stvarnosti (društveno–ekonomsko stanje zemlje). Ukoliko politička komunikacija nije u skladu s ekonomskom stvarnošću (ekonomske krize, nezaposlenost, pad standarda) i socijalnim iskustvima javnosti (politička nemoć koja uzrokuje apatiju) vjerodostojnost i uvjerljivost informacija bit će ugrožene.

Što se više povećava raskorak između deklariranih ideoloških i političkih ciljeva i stvarnog političkog i ekonomskog položaja čovjeka, to snažnije se izražava gubitak političke komunikacije, njezina uvjerljivost i utjecaj na javno mnjenje. Raskorak između ideologije i stvarnosti uzrokuje konfliktno suočavanje između organizirane svijesti vladajuće klase i spontane svijesti narodnih masa koja je plod empiričkih

Svaka politička komunikacija "padne" u svojevrsnu klimu javnog mnjenja koju oblikuje kako politička propaganda tako i alternativna komunikacija. U prostoru javnog mnjenja djeluju glasine, latentno mišljenje, ideološka protupropaganda, pa i različiti oblici neprijateljske propagande. Normativno-pravne informacije zbog toga produciraju otpor i nezadovoljstvo, jer ne pogađaju probleme radnih ljudi u zaoštrenim ekonomskim prilikama. Upravo takve informacije ostavljaju prazan prostor za govorkanja i neprijateljsku propagandu.

Istraživanjem (Vreg, 1985 : 4-33) smo identificirali simptome raskoraka između normativno-pravne strukture vijesti i društvene stvarnosti. Ljudi percipiraju samoupravni sistem kao prilično složen normativno-pravni sistem; istovremeno nisu spremni trošiti energiju, vrijeme i znanje u procesima odlučivanja, ukoliko se odlučivanje vrši u uskim strukturama i ukoliko su delegati upleteni u formalizirane procese odlučivanja. To uzrokuje pasivizaciju delegatske baze i apatiju nekih kategorija populacije.

U istraživanju smo otkrili da jačaju procesi formalizacije institucionalnog sistema samoupravne demokracije. Delegatske skupštine gube svoju ulogu kao skupštine rada i politike; moć prelazi na izvršne organe koji preuzimaju inicijativu u procesima društvene produkcije i reprodukcije. Sve slabiji je model demokratske samoupravne interakcije između delegatskih skupština i osnovnih razina društva; jača model neposredne interakcije između države (vlade) i javnosti.

Budući da na taj način delegatski sistem slabi i gubi svoje korijene u bazi, država je sve više prisiljena tražiti suglasnost za svoje mjere i akcije u najširoj javnosti. Neophodne promjene u privredi i reformne procese u društvenim djelatnostima moguće je ostvariti samo uz pristanak radnih ljudi. U protivnom slučaju preostane samo nepopularna varijanta "državne" socijalizacije protivnih gibanja, štrajkova, otpora, prikrivenih protutokova, alternativnih komunikacija, protupropagande i protuideologije.

Zato država sve više traži pomoć od društveno-političkih organizacija. Oslanja se na faktore političkog utjecaja. Inicira i javnomnjenjski mehanizam javnih medija. Na taj se način sve više ostvaruje model neposredne interakcije države s javnošću. Vlada inicira vlastite mehanizme povratnog toka informacija i prosuđuje o mogućnostima postizanja konsenzusa javnosti koji bi je podupirao ili joj barem dopuštao neke konkretne mjere (s obzirom na interventne zakone i ubrzane postupke). Javni mediji (novine, radio i TV) vrlo su tijesno upleteni u mehanizme neposredne interakcije države s javnošću, ali pri tome zaboravljaju na svoju ulogu oformljavanja kanala samoupravne i delegatske komunikacije i na funkciju očuvanja kritične distance prema institucionalnim akcijama države, skupština i društveno-političkih organizacija (Vreg, 1985: 21-22).

4. Masovni mediji i "produkcija konsenzusa"

Kritička istraživanja razvila su bolje konceptualne i metodološke načine analiziranja načina kako dominantne socijalno-političke koalicije vrše utjecaj na strukture i sadržaje medija. Kritička teorija je pridonijela našem shvaćanju hegemonističkog nadzora komuniciranja i razumjevanju težnji dominantnih koalicija da bi apsorbirale i reinterpretirale sve nove simbole i institucije u smislu vlastitih nastojanja za uspostavljanjem ideološke kontrole.

Međutim, ta istraživanja su manje pažnje posvetila analizi činilaca koji dovode do distribucije društvene moći i demokratizacije, do alternativnih, supkulturnih oblika komuniciranja i do "poricatijskog" komuniciranja radikalnih gibanja. U suvremenom

prvim uvjetom svake demokratske preobrazbe društva (Laclau i Mouffe, 1985: 178). Suvremeno političko komuniciranje je, dakle, sastavni dio širih procesa distribucije političke moći i produkcijskih resursa.

Brojni komunikolozi nisu u polje svojih istraživanja uključili krizu suvremene političke države. Riječ je o krizi koja se razotkriva u krizi legitimnosti političke države, u odvojenosti političkih stranaka i parlamenta od "demos", u prevlasti izvanparlamentarnih centara moći (suvremenih korporacija). Produbljuje se suprotnost između političke države i civilnog društva. Civilno društvo sve više traži svoju egzistenciju u autonomnosti, u vlastitom identitetu i u sistemu samoregulacije. (Moglo bi se reći da je socijalističko "civilno društvo" našlo autentične oblike samoregulacije u samoupravnoj demokraciji.)

U komunikacijskoj sferi se kriza legitimnosti države pokazuje prije svega u tome da nije sposobna sačuvati ideološku dominaciju. Ideologija i komunikacijski oblici su, naime, sastavni dijelovi širih kulturnih konfiguracija. Kulture se oblikuju, reproduciraju i prenašaju povijesno i društveno, ali istovremeno su i konstitutivni elementi cjeline društvene reprodukcije.

Kultura (u antropološkom smislu) je reprodukcija društvenih odnosa u sferi svijesti; upravo to je razlog da na njenom području vode borbe dominantne klase za hegemoniju dominantne ideologije. Vladajuća klasa na taj način osigurava legitimnost vlastitim opredjeljenjima društvene stvarnosti i vlastitim kulturnim obrascima. Dominantna kultura predstavlja se kao reprezentant svih kultura (i supkultura) nekog društva. Ukoliko nisu izazvani njezini ideološki temelji, uspostaviti će se kao sveopsežna i univerzalna kultura. Druge kulturne konfiguracije nisu samo podređene, nego će pokušati preoblikovati dominantni red, oduprijeti mu se ili čak porušiti njegovu vladavinu - njegovu hegemoniju (Clarke, 1976: 10). Dominantna kultura je zato u neprestanom sukobu s drugim "nevladajućim" kulturama koje žele postati dominantne.

U svakom kompleksno stratificiranom društvu postoje ne samo dominantni sistemi ideologije i vrijednosti nego isto tako i alternativni ideološki i vrijednosni sistemi. Između njih dolazi do ideoloških konfrontacija. Sistemi ideja i vrijednosti nalaze se u stalnom dinamičkom procesu prilagodavanja, samopotvrđivanja i očuvanja dominantnosti.

Masovni mediji sa svojim ideološko-vrijednostnim kriterijima selekcioniraju informaciju (objekte) društvene stvarnosti i vrše "reprodukciju kompleksnosti" društvene stvarnosti. Javni mediji na taj način konstruiraju novu stvarnost, prave stereotipne "predstave" o ljudima u svijetu i produciraju "iskrivljeni" lik svijeta.

Gljučnu ulogu u definiranju našeg iskustva igraju mediji, jer nam posreduju kategorije za klasificiranje događaja u društvu. Stuart Hall (1977: 327-331) je upozorio da masovni mediji daju temelje na kojima društvene grupe i klase konstruiraju lik života, smisao, praksu i vrednote *drugih* društvenih grupa i klasa. Svijet klasificiraju u okviru "diskurza vladajućih ideologija" i to na način stalnog povlačenja granica između "izabranih" vijesti, koje nude gratifikaciju, i "isključenih" vijesti, koje ne spadaju u "simbolički univerzum". Suptilnim mehanizmima konstrukcije stvarnosti povlače granice između "normalne" i "devijantne" vijesti.

Komunikološka istraživanja dominantnih i "podređenih" kulturnih obrazaca nisu samo jedan od načina analize klasne strukture suvremenog (i jugoslavenskog) društva, nego nam raskrivaju i strukturu dominantnih komunikacijskih sistema, "podređenih", manjinskih, alternativnih i drugih sistema.

Masovne medije danas ne možemo prosuđivati kao institucije koje samo odražavaju

komunikologe bilo karakteristično da su "ponovno otkrili" ideologiju, onda je to otkriće bilo povezano sa činjenicom da je ideološki sukob postao izrazitiji i vidljiviji. Danas se mediji poslovno bave s "produkcijom pristanka", jer je potreba za tom vrstom produkcije ("produkcija konsenta") postala imperativ vremena - bez obzira na to što je istovremeno upravo to nastojanje postalo sve teže ostvarljivo.

Ukoliko mediji žele biti nepristrani i nezavisni, utoliko moraju biti senzibilni za ono "sa čime se svi slažu". Neki teoretičari tvrde da samo u tom okviru mogu preživjeti. Međutim, u trenutku kada se usmjere prema konsenzusu, istovremeno ga sami pokušavaju oblikovati; mediji postaju dio "produkcije konsenzusa": oblikuju konsenzus time da ga odražavaju, a to ih usmjerava u silnice moći dominantnih društvenih interesa koje reprezentira država (Hall, 1985: 87). "Nepristranost" medija na taj način zahtijeva posredovanje države, a time što osiguravaju konsent "naroda", dobivaju pečat legitimnosti. Tim putem je posebni interes predstavljen kao "opći interes", a "opći interes" kao "vladajući". U tom smislu možemo reći da su mediji zaista "ideološki aparat države".

Neki autori upozoravaju da teorija o legitimnosti i konsenzusu djeluje na osnovi redukcionističkog pogleda na ideološku dinamiku i da pripada svijetu normative filozofije. Takve normative evaluacije se više odnose na vladajuće institucije, a manje na načine kako ih izvršavaju. Zbog toga ih treba proučiti u okviru prava koja vladajuće institucije daju različitim grupama i klasama u društvu. To znači da je potrebno istraživati postojanje i u praksi prisutan stupanj slobode govora, publiciranja, udruživanja, kandidiranja i izbora, dostupnost sredstvima narodne inicijative, nadzoru i samoupravljanju.

III JUGOSLOVENSKI KOMUNIKACIJSKI SISTEM I OZBILJENJE "KRITIČKE" JAVNOSTI

Socijalistička društva danas ulaze u različite oblike informacijskih društava koja će određivati socijalističke informacijske organizacije udruženog rada - nova središta informacijske moći i društvenih mozgova. Sva veća diverzifikacija društva utjecat će na širenje pluralističke strukture društva, na uvođenje oblika društvene samoregulacije i samouprave te na suvremeni oblik djelovanja političkih subjekata. Sve to vodit će k demasifikaciji masovnih medija, individualizaciji javnih komunikacijskih sredstava, novim oblicima demokratskog komuniciranja, prema univerzalizaciji informacija u svijetu, prema širenju globalnog komuniciranja i zaoštrenoj kompetitivnosti ideološki i politički različitih globalnih komunikacijskih sredstava na nivou planetarnog komuniciranja.

Slično svjetskom socijalizmu, i jugoslavenskom sistemu socijalističkog samoupravljanja postavljen je izazov revolucionarnih znanstveno-tehničkih otkrića, razvojnih mogućnosti informacijskog društva u nastajanju. Socijalističko samoupravljanje se i pored sadašnjih kriznih okolnosti - ili možda upravo zbog njih - suočava s novim razvojnim perspektivama. Ono mora tražiti svoj identitet na onim područjima koja su još uvijek premalo istražena: ostvarivanje samoupravne demokracije i informacijskog društva budućnosti.

Pred istim se zadacima nalazi i jugoslavenski informacijsko-komunikacijski sistem koji, kao i sistem socijalističkog samoupravljanja, ne može monopolizirati ulogu jedine paradigme budućnosti. I on se je rađao u grčevima državno-partijskog i propagandnog centralizma; bio je utemeljen na tradicionalnim poimanjima transmijske uloge tiska. U tom smislu mediji su i dalje dio društva koje pokušava djelovati na osnovu komunističke

publicističkih kadrova, zatvorenost u ideološku frazeologiju i simbole vlasti; tek uz velike teškoće prelazi iz oblika državnog informiranja i autokratskog komuniciranja u oblik demokratskog i podrštvljenog komuniciranja. Pri tome ne mislim samo na javna sredstva komuniciranja, nego i na sve oblike društvenog komuniciranja koje povezuje društvene institucije.

Pluralizam kultura i komunikacijskih sistema je uvjet za ozbiljenje interesnog i mišljenjskog pluralizma i za ostvarenje slobode komuniciranja kao bitne komponente cjelokupnog oslobođenja čovjeka. Ako se jugoslavenski komunikacijski sistem (to vrijedi za njegove forme institucionalnog i neinstitucionalnog, međusobnog i javnog komuniciranja) radikalno ne "oslobodi" od državno-partijskog, centralističkog i regionalnog komuniciranja, onda neće moći razviti nove, specifične oblike demokratskog komuniciranja. Bit demokracije socijalističkog samoupravljanja nije samo u demokratskoj vlasti (vlast radnika i radnog naroda), nego u ukidanju stare klasne suprotnosti koja je izražavala dualizam između onih koji su vladali i onih kojima su drugi vladali, između birokratske države i građana. Tu suprotnost je Marx prikazao kao suprotnost između "tajnovite" državne birokracije i kritičke, slobodne javnosti.

1. Komunikacijski i mišljenjski pluralizam

Sredstva javnog komuniciranja, kao relativno samostalna, podrštvljena institucija, imaju svoje posebne funkcije u društvu, imaju funkcije koje prelaze informativnu, komentatorsku, socijalizacijsku i integrativnu funkciju. Na putu u samoupravnu demokraciju upravo će ta sredstva morati odlučno surađivati prilikom razvojnog mijenjanja društva, prilikom razotkrivanja sudbinskih raskoraka između normativnog i stvarnog, u kritici političkog i ekonomskog voluntarizma, u otkrivanju društvenih zakonitosti razvoja, u preraštanju dualizma između državno-tehnokratskih vrhova i radnog naroda. Ona bi morala osigurati prelaženje vitalnih životnih tokova u žile aparata odlučivanja. Morala bi poticati ozbiljenje "rezonirajuće, kritičke javnosti" (Marx) i stvarati prostor namijenjen polemici, javnom dijalogu i kritičkoj "distanци".

Međutim, takvu ulogu ne mogu vršiti sredstva javnog komuniciranja koja se nalaze u rukama jednog pola tog dualizma - birokratske države, oligarhijskog vrha, foruma političke organizacije ili tehnokratske elite. Smisao podrštvljavanja je upravo u preraštanju te ovisnosti uredništava koja sredstva javnog komuniciranja mijenja u transmisiju državne ili političke volje. (Bili smo svjedoci uništenja publicističkog stvaralaštva prilikom staljinsko-kominformske uzurpacije sredstva javnog komuniciranja u Sovjetskom Savezu i u socijalističkom "logoru".) Nije suviše upozoriti na Engelson protest protiv "etatizacije" tiska i na njegovo zalaganje za "formalno nezavisan partijski tisak". To upozorenje je bez svake sumnje aktualno još i danas, a od izuzetne je vrijednosti i za preobrazbu tiska svjetskog socijalizma u sistem demokratskog komuniciranja.

Jugoslavenska javnost je federativna zajednica narodno samobitnih i autonomnih republika i pokrajina, koja je integrirana na načelima suverenosti, jednakopravnosti i nacionalne slobode naroda i narodnosti. Javnost republika i pokrajina je na različitim stupnjevima razvijenosti i to u ovisnosti od stepena razvijenosti samoupravne demokracije, od ekonomske i kulturne razvijenosti. Polazim od pretpostavke da u Jugoslaviji - uzetoj kao cjelini - još uvijek imamo nerazvijenu javnost, javnost koja nije sposobna ozbiljiti i razvijati cjelovitost oblika demokratske komunikacije. Primjerice,

koji javno raspravljaju nisu shvaćeni, ili ih naprosto ušutkaju plitki argumenti agresivnog, frazerskog, dogmatskog ili čak unitarističkog diskurza.

Ukoliko je riječ o dijalogu u uvjetima samoupravne demokracije, onda se u javnom dijalogu komunikacijski partneri moraju naučiti trpeljivosti, empatičkom razumijevanju stavova drugih; moraju se naučiti slušati druge pa i spoznavati i priznavati vlastite zablude. To je bitna pretpostavka Marxovog poimanja javnosti i vrednota samoupravne demokracije. Samo u takvom procesu se političke "istine" mogu očistiti od voluntarizma, parcijalnih interesa pa i od vlastitih zabluda i neznanja.

U javnosti jača pluralizam različitih socijalnih i kulturnih grupa, manjina, supkultura, interesnih grupa, ekoloških gibanja, inicijativa građana i slično. Unutar ostvarenih oblika političke organiziranosti, ljudi ne vide uvijek mogućnost za ostvarenje vlastitih stavova i interesa. To je opća pojava u svijetu; poznato je da mnoge komunističke i socijalističke stranke vrlo ozbiljno razmišljaju o tome kako prevladati fenomen "političke praznine", kako pronaći nove puteve k narodnim masama, kako s pomoću unutrašnjeg preobražaja vitalizirati svoj vlastiti metabolizam i osigurati veći utjecaj u političkoj javnosti.

U okviru mišljenjskog i interesnog pluralizma kod nas se pored institucionalnog komuniciranja sve više pojavljuju različiti oblici neinstitucionalne komunikacije. Često dobivaju oblik "alternativne" komunikacije, koju onda neki na brzinu ubroje u "opozicijsku" komunikaciju. Po mom mišljenju, alternativnu komunikaciju samoupravne demokracije (koja nije klasno-antagonistička pojava) valja okarakterizirati kao kritičku, inovativnu strukturu svijesti koja kao plod demokratskog dijaloga i borbe mišljenja nastaje u javnosti. Vrlo često se upravo kroz kritičku distancu u odnosu na državno-birokratske odluke postigne otrežnjenje, a baš to pomaže preraštanju neskladnosti između ideološkog projekta i društvene stvarnosti. Već dobrih dvadeset godina takvu ulogu vrše neki jugoslavenski listovi i revije: danas je jačaju neke rubrike "Dela", RTV, "Politike", "Vjesnika", a izrazito je prakticiraju "Mladina", "Teleks" i još neki jugoslavenski omladinski mediji. Takva komunikacija je sastavni dio kritičkog izvještavanja novinara ili publicista, a ne samo posebnih glasila. Morat ćemo se naviknuti na to da će kritička, inovativna komunikacija postati dio pluralizma mišljenja i javne polemike. To je uvjet za razvoj kulture dijaloga koja nam u jugoslavenskoj javnosti toliko nedostaje.

2. Interakcijsko komuniciranje i samorefleksivnost

Interakcijsko komuniciranje u političkoj javnosti je pretpostavka ostvarivanju jednakopravnog empatičkog komuniciranja na osnovi novog samoupravnog *prava na komuniciranje* radnih ljudi i građana. Interakcijsko komuniciranje je uzajamno preuzimanje uloga dvaju komunikacijskih partnera; uzajamna je upotreba empatičkih spretnosti, sposobnost je projiciranja samog sebe u stavove, potrebe i interese drugoga, sposobnost je anticipacije ponašanja u skladu sa svojim potrebama i potrebama drugoga (Vreg, 1975: 122).

Društveno-kulturni sistemi moraju neprestano pratiti puni tok različitih vrsta informiranja. Neki teoretičari su mišljenja da treba organizirati barem trojni tok povratnih informacija: a) o samom sebi i o svojim sastavnim dijelovima; b) o vanjskom svijetu ili o svijetu vlastite okolice i c) informacije iz prošlosti, i to s mogućnošću da se te informacije analiziraju i ponovno strukturiraju. Povratni tok, dakle, osigurava

vanjskog okruženja donosi nove, vanjske podatke u sistemsku mrežu, inicira "učenje" sistema, spoznajni tok na osnovi podataka iz prošlosti i sadašnjosti. Svi ti procesi osiguravaju "samousmjeravanje" socijalnog sistema.

Ne samo za optimalno djelovanje političkog sistema nego i za cjelokupno društvo *samorefleksivnost* je aksiom moglo bi se reći nužan, i to u smislu opstanka. Odsutnost samorefleksivnosti na području komunikacijskih sistema (i sredstava javnog komuniciranja) vodi u državno-birokratsko, institucijski usmjeravano informiranje i monopoliziranje medija - u transmisivnu samodovoljnost. Za naše društvo, koje potresaju ekonomske i političke krize, pitanje samorefleksivnosti je uvjet za autentičnu analizu samog sebe i za uspostavljanje interakcijskog komuniciranja na osnovi samoupravnih prava radnih ljudi i građana.

Samosvijest ili "samosvjesni" povratni tok novih unutarnjih podataka o samom sebi od izuzetne je važnosti u odnosu na sve druge oblike povratnog toka. *Tokove te samorefleksivnosti može omogućiti samo analitički, kritički, inovativni, pozitivni povratni tok koji potiče morfogenezu sistema.* To načelo je sistemski teorija već davno uvela. U prošlosti su takva i druga načela sistemski teorije bila ocjenjivana kao nemarksistička. Očigledno je da sistemsku teoriju nije moguće "ukinuti" pomoću "vulgarnomarksističkih" postulata o ahistorijskosti i besklasnosti, već je neke njene spoznaje nužno kritički analizirati i prihvatiti u marksističku misao. Odsutnost samorefleksivnosti bila je rak-rana našeg sistema uopće, pa tako i komunikacijskog sistema.

Povratno informiranje moralo bi biti sastavni dio dijadičkog komunikacijskog odnosa u kojem su oba komunikacijska partnera povezana sa svojim ulogama. *U procesu političkog komuniciranja nosioci obiju uloga - politički komunikator i publika - uvjetovani su postojanjem obiju uloga, fizičkim i duhovnim postojanjem obaju partnera u komunikacijskom procesu.* Politički komunikator ne može postojati ukoliko govori u političku prazninu, ako njegova vijest ne pogađa ciljnu grupu političke javnosti ili barem njegove političke pristalice. Isto tako delegat ne može vršiti svoju ulogu, ako njegovo djelovanje nije u funkciji ovlaštenja ili smjernica koje mu je dala delegatska baza, njegova konstituanta. Za svoje odluke političar mora tražiti konsenzus svoje delegatske baze - ukoliko svojim odlukama želi osigurati legitimnost (Vreg, 1986: 14-18).

U istraživanju (Vreg, 1986: 19-20) smo provjeravali da li članovi delegacije OOUR, odnosno RO, uvažavaju inicijative i prijedloge delegatske baze, ili samo formalno izvršavaju svoju samoupravnu dužnost. Čak 63,2% anketiranih radnika odgovorilo nam je da nikada nisu postavili pitanje odgovornosti delegata. Taj značajan podatak ukazuje na činjenicu da delegati u svom radu još nisu osjetili kritičku moć delegatske baze. Očigledno je da su kontakti između delegata na općinskoj, gradskoj ili republičkoj razini često slabi ili čak sasvim prekinuti.

Vrlo karakterističan primjer takvog *prekida kontakata delegata s delegatskom bazom* je i skorašnji referendum u Ljubljani. Delegati općinskih i gradskih skupština, skupa s vodećim strukturama društveno-političkih organizacija, nisu "oslušnuli" osnovnu društvenu razinu, i to unatč činjenici da je postojalo nekoliko anketa javnog mnjenja, odnosno drugih oblika izražavanja mišljenja i stavova radnika i građana. Očito je da vodeće delegatske i političke strukture žive u svojoj "palaci" političkog voluntarizma i da misle kako će s propagandnom akcijom i sa svojim političkim autoritetom izmijeniti stavove baze. Takvi doktrinarni stereotipovi u glavama vodećih struktura pokazuju da nisu prihvatili ozbiljnost perioda ekonomske i političke krize, da se unatč "žokovima" poli-

3. Otvorenost i demokratičnost komunikacijskih sistema

Sistemi komuniciranja uvjetovani su društvenim sistemom, njegovom otvorenošću, demokratičnošću i samorefleksijom. Komunikacijski sistemi (kao relativno autonomni podsistemi) mogu odražavati veći ili manji stupanj otvorenosti i demokratičnosti. To nije određeno samo stupnjem samoupravne demokracije organizacije udruženog rada, mjesne zajednice, općine, regije ili šire sredine, sa stupnjem demokratizacije republike ili federacije. Opredjeljuje je i stupanj autonomije komunikacijskog sistema koji je plod njegove vlastite razvijenosti, otvorenosti, demokratičnosti, profesionalne osposobljenosti, odnosno plod razvijenih interakcijskih kanala u odnosu na osnovnu razinu čitalaca, slušalaca, gledalaca - u odnosu na javnost. Jednakopravnost tog interakcijskog odnosa postignuta je ako je i javnost radne sredine, sredine bivanja, općine ili republike, postigla razvojni stupanj kritike, rezonirajuće zajedice radnih ljudi i građana, ako je ona relevantan subjekt u procesu odlučivanja u sferi rada i upravljanja društvom.

Istraživanjem (Vreg, 1986: 1-41) na slovenskoj populaciji radnika kritično smo i dubinski provjeravali integralni sistem samoupravljanja. Istraživanje je pokazalo da radnici i građani jače osjećaju raskorak između normativnog i stvarnog. Kritički su ocijenili, prije svega, sistem neposrednog i delegatskog odlučivanja, prekid kontakata između javnosti i središta odlučivanja, pomake u raspodjeli moći, u jačanju moći izvršnih struktura i slabljenju uloge delegatsko-skupštinskog sistema.

Radni ljudi su takođe pokazali snažno razvijene informacijske potrebe. Znatno kritičnije u odnosu na prijašnje godine ocjenjivali su glasila radnih organizacija, regionalna i republička glasila. Tvrdili su da nedovoljno kritički prate privredne i političke probleme, da zagovaraju samo stavove republičkih političkih vodstava i izvršnog vijeća. Najkritičniji su bili u odnosu na činjenicu da javna sredstva komuniciranja (i politički forumi) ne navode nosioce odgovornosti za negativne društvene pojave. U Sloveniji je izuzetno pojačan i zahtjev da sredstva javnog komuniciranja moraju objavljivati *sve istinite informacije* (tog je mišljenja 1986. godine bilo čak 73,8% Slovenaca). Možda prije svega zbog posebnog geopolitičkog položaja i kulturne tradicije u Sloveniji - više nego u nekim drugim sredinama - postoji i strana alternativna komunikacija, koja dolazi s vijestima iz susjednih javnih sredstava komuniciranja ili preko neposrednog komuniciranja. S obzirom da društveno-politički sistemi "žive" u globalnoj situaciji svjetskih konfrontacija na političkom ideološkom, ekonomskom, informacijskom, vojnom, kulturnom i drugim područjima, komunikacijski sistemi su sastavni dio tih (među)ovisnosti.

Jugoslavenski politički sistem ima izrazito diverzificirane "sredine" i "podsredine". Slovenski prostor je sigurno izrazitije nego druge republike pod utjecajem susjednih sistema, posebno austrijskog i talijanskog, koji su ekonomski, politički i komunikacijski razvijeniji. Slovenski komunikacijski sistem u stvari "živi" u evropskom i globalnom komunikacijskom prostoru i neprestano je pod utjecajem struktura vijesti iz susjednih i stranih sistema. Slijedećih decenija bit će potpuno izložen planetarnoj komunikaciji satelitskih sistema i bit će sastavni dio evropske globalne komunikacijske situacije. Komunikacijska otvorenost zato iziskuje visoko strukturiranu komunikaciju koja je u stanju da se suočava s razvijenim sistemima.

Istraživanja su pokazala da ljudi svake godine u sve većem broju osjećaju informacijsku potrebu za praćenjem informacija stranih javnih sredstava komuniciranja. Velika većina građana, radnika i delegata iz razvijenih općina je mišljenja da moraju pratiti i te sredstva komuniciranja. Rezultate istraživanja (SIM, 1986) pokazuju da teke

Radni ljudi su dakle mišljenja da i dalje moramo razvijati informacijsko-komunikacijski sistem u pravcu *otvorenog, demokratskog i kritičkog sistema* te da je neprihvatljivo bilo kakvo prikrivanje informacija, forumsko izvještavanje ili iskrivljavanje činjenica. To povezuju s demokratskim karakteristikama socijalističkog samoupravljanja i s pravima radnika-samoupravljača na demokratski informacijski sistem. Zahtjevi za otvorenošću sistema izražavaju i spoznaju nužnosti informacijskog (i materijalno-energetskog, tehnološkog) uključivanja u svjetski informacijski, politički, privredni i kulturni prostor.

LITERATURA

1. Brake, Mike (1984), *Sociologija mladinske kulture in mladinskih subkultur*, Ljubljana: KRT.
2. Deutsh, Karl (1986), *The Analyses of International Relations*. New Jersey: Prentice Hall.
3. Clarke J., Hall S., Jefferson T., Roberts B. (1976), "Subcultures, Cultures and Class - a Theoretical Overview", v: Hall S. Jefferson T. (ur.), *Resistance Through Rituals*, London: Hutchinson University Library.
4. Golding, P., Murdock, G. (1978), "Theories of Communication and Theories of Society", *Communication Research*, Vol. 5, No. 3.
5. Hall, Stuart (1977), "Culture, the Media and the 'Ideological Effect'", v: James Curran, Michael Gurevitch, Janet Wollacott (ur.), *Mass Communication and Society*, London: Edward Arnold.
6. Hall, Stuart (1985), "The Rediscovery of 'Ideology': Return to the Repressed in Media Studies", v: Gurevitch, M., Bennett, T., Curran, J., Wollacott, J. (ur.), *Culture, Society and the Media*, London and New York: Methuen.
7. Hebdige, Dick (1980), *Potkultura: značenje stila*. Beograd: Pečat.
8. Krippendorff, Klaus (1985), "Information, Information Society and Some Marxian Propositions", v: *Informatologia Yugoslavica* 17 (1-2). Zagreb: RC Sveučilišta u Zagrebu.
9. Laclau, Ernesto, Mouffe, Chantal (1985), *Hegemony and Socialist Strategy, Towards a Radical Democratic Politics*, London: Verso.
10. Marx, Karl in Engels, Friedrich (1976), *Nemška ideologija, Izabrana dela Marxa in Engelsa*, Vol. II, Ljubljana: Cankarjeva založba.
11. Somavia, Juan (1981) "The Democratization of Communications: From Minority Social Monopoly to Majority Social Representation", *Development Dialogue*, 2.
12. Therborn, Göran (1984), *The Ideology of Power and the Power of Ideology*. London: Verso.
13. Vreg, France (1975), *Društveno komuniciranje*, Zagreb: Centar za informacije i publicitet.
14. Vreg, France (1980), *Javno mnenje in samoupravna demokracija*, Maribor: Obzorja.
15. Vreg, France (1984), "Political Communication in Yugoslavia and Global Ideological Systems", v: *Towards Democratic Communication*, Ljubljana: Yugoslav Center for Theory and Practice of Self-Management "Edvard Kardelj".
16. Vreg, France (1985), "Protislovlja samoupravne interakcije med delegatskimi skupščinami in temeljno družbeno ravnino", v: *Delegatska skupščina: Interesi in odločanje*, Ljubljana: ČZP Komunist.
17. Vreg, France (1986), "Interakcijsko komuniciranje, samorefleksivnost in družbena moč delegatske baze", Ljubljana: RI FSPN.
18. White, Robert A. (1984), "Democratisation of Communication: The Need for New Research Strategies". International Conference: "Social Communication and Global Problems", Praga: IAMCR.

France Vreg

POLITICAL COMMUNICATION IN A PLURALIST SOCIETY

Summary

The Stalinist layer of a state-party elite shaped itself into a real "state-bureaucratic" caste and transformed communication into agitprop activity. Thus society loses its self-reflexivity as an analytical, critical, and innovational flow stimulating the morfogenesis of the system. Research proves that when the principle of a pluralism of interests has been accepted, as is the case in our society, the working people offer a critical evaluation of the communication channels on the republican, regional, and organizational levels. They maintain that these do not study economic and political problems with sufficient objectivity, that they advocate only the attitudes of the political leadership of a particular republic and that they do not name those that are responsible for negative social phenomena. Therefore, the system of information and communication must develop into an open, democratic, and critical mechanism, in which no covering up of information, reporting from the position of political bodies only, or distorting of facts can be acceptable.